

ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО ОНОВЛЕННЯ В ІСПАНСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ МЕЖІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ

EDUCATION AS REMEDY OF NATIONAL REGENERATION IN SPANISH PEDAGOGICAL DISCOURSE AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES

У статті порушено проблему освіти як складної соціальної системи, елементи якої – людські покоління – у часовій взаємодії змінюють під силою потужного інтелектуального руху світоглядні уявлення про консолідаційні можливості спільнот. Інтелектуальний рух в Іспанії на межі ХІХ–ХХ століть – «регенераціонізм» – величне суспільно-історичне явище. Представники славетної плеяди «покоління 1898 року», видатні іспанські мислителі, знані педагоги, публіцисти, політики (зокрема, Х. Коста, М. де Унамуну, А. Посада, Е. Мартін, А. Леррус, К. Серрільо Ескобар) розгорнули широкомасштабну діяльність за розбудову « нової Іспанії » – цивілізованої, культурної, освіченої, демократичної. В іспанському педагогічному дискурсі межі ХІХ–ХХ століть лунали заклики подолання « загальнонаціональної катастрофи », досягнення « національного оновлення », устремління до « воскресіння » Батьківщини.

Незважаючи на те, що « покоління 1898 року » (у найширшому розумінні – покоління інтелектуалів, породжене іспанським зламом наприкінці ХІХ століття, яке жадало національного оновлення країни, прагнуло до відродження її величності та могутності) не становило організаційної єдності, концептуально розмежувалося за ціннісно-прагматичною засадою, у досягненні провідної мети бачило єдино можливий історичний шлях – виведення широких народних мас за допомогою просвітництва на високий культурно-цивілізаційний рівень і утвердження життєдайного народовладдя. Зведене на демократичних засадах, суспільство підтримуватиме гармонійний розвиток і генеруватиме гуманістичні цінності співжиття для всезагального благоденства.

Поширений у пресі наприкінці ХІХ століття концепт « іспанська проблема » трактувався суто як питання « буття чи небуття » держави, і для того, щоби країна постала із « небуття » – « воскресла », іспанцям необхідне було життєствердне об'єднання. Консолідаційні можливості іспанської спільноти коренилися саме в освітньому просторі – у народному просвітництві, у державному реформуванні освітньої системи, у дієвості національного законодавства про освіту, у реалізації права на освіту всіх громадян. Це – основний претекст іспанського педагогічного дискурсу межі ХІХ–ХХ століть.

Ключові слова: освіта, національне оновлення, «регенераціонізм», інтелектуальний рух, «покоління 1898 року», іспанський педагогічний дискурс.

The problem of education as complex social system, elements of which human generations in time interaction change under influence of powerful intellectual movement outlook ideas about consolidation possibilities of communities, had been analyzed in the article. The intellectual movement in Spain at the turn of the 19th and 20th centuries – “regeneration” – was glorious socio-historical phenomenon. Famous Spanish thinkers of the “Generation’98”, well-known educators, publicists, politicians (in particular J. Costa, M. de Unamuno, A. Posada, E. Martin, A. Lerroux, C. Cerrillo Escobar) had been deployed large-scale activity for creation of “new Spain” – civilized, cultural, educated, democratic. There were appeals to overcoming the “national disaster”, to achievement of “national renewal”, “resurrection” of the Homeland in Spanish pedagogical discourse at the turn of the 19th and 20th centuries. The “Generation’98” was not organizationally uniform, differed according to political slogans, but in achievement of the leading purpose the only historical way seemed, the way of popular masses raising on high cultural level and approval of democracy. Society constructed on democratic bases will harmoniously develop and generate humanistic values for general prosperity.

Concept of “Spanish problem” in press at the end of the 19th century was interpreted solely as a matter of “being or not” of the state, and in order for the country to rise out of ignorance, “resurrected”, the Spaniards needed viable unity. The consolidation possibilities of Spanish community were rooted in the educational area – in dissemination of popular education, in state reform of the educational system, in the effectiveness of national legislation on education, in the guarantee of the right to education for all citizens. This is the main pretext of the Spanish pedagogical discourse at the turn of the 19th and 20th centuries. The intellectual movement in Spain was promotional in nature, caused tectonic changes of society, which in new conditions of historical existence recognized itself as ethnic-national structure, fundamental foundation of Spanish sovereignty.

Key words: education, national renewal, “regeneration”, intellectual movement, the “Generation’98”, Spanish pedagogical discourse.

УДК 37.014.1=134.2«18/19»
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-17-2-5>

Зайченко Н.І.,

докт. пед. наук,
професор кафедри загальної
та прикладної психології
ПВНЗ «Інститут екології економіки
і права»

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Національна історія у своєму часовому континуумі набуває деінде більшої швидкості, а трапляється – взагалі просувається через корінні переломи. Своєрідною переломною віхою в національній історії Іспанії був регенераціоністський інтелектуальний рух на межі ХІХ–ХХ ст., спричинений глибинною кризою іспанської державності після втрати остан-

ніх колоніальних володінь у війні зі Сполученими Штатами Америки 1898 р. Знаменита плеяда творчої інтелігенції – «покоління 1898 р.», – із трагічним почуттям – «формою національної хвороби» (Р. Маесту) переживаючи «загальнонаціональну катастрофу» Іспанії і роздумуючи над її подальшим історичним рухом, надихнула іспанську громадськість на вітчизняний ренесанс. Фун-

даментальною підвалиною всіх теоретичних зведень іспанських інтелектуалів на межі XIX–XX ст. стосовно «іспанської проблеми» була ідея «просвітницького регенераціонізму». У ній втілювалося сподівання на відродження Іспанії за допомогою народного просвітництва, формування «освічених мас», пробудження національної самосвідомості й на культурно-цивілізаційний поступ рідної країни в нових історичних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В історико-педагогічних працях іспанських учених Б. Делгадо Кріадо (B. Delgado Criado), А. Капітана Діаса (A. Capitan Diaz), О. Негріна Фахардо (O. Negrin Fajardo), Х.-Л. Геренї (J.-L. Guerena), М. Пуельєса Бенітеса (M. Puelles Benitez) та інших науковців розвинено проблематику «просвітницького регенераціонізму» в Іспанії на межі XIX–XX ст.

Мета статті – довести, що в іспанському педагогічному дискурсі на межі XIX–XX ст. основними засобами національного оновлення і подолання глибинної кризи іспанської державності визначалися народне просвітництво та державне реформування освітньої системи.

Виклад основного матеріалу. Видатний іспанський мислитель Х. Коста (Joaquin Costa Martinez) стверджував: «Іспанія, у якій ми жили, – мертва. Ми маємо працювати для її воскресіння, якщо це можливо; і для цього ми маємо змінити всі концепти життя; маємо помістити наверх те, що було низу, а вниз – те, що було зверху» [1, с. 1].

Нова політика стосовно «іспанської проблеми» має ґрунтуватися на трьох засадах: «Зробити іспанський народ вільним, бо він є рабом; піднести культуру, яка є квазіафриканською; відновити, а точніше, створити суспільну дисципліну» [1, с. 1]. Доки ці три умови не будуть досягнуті, «триватиме смерть, і ніколи не настане воскресіння» [1, с. 1].

Аргументуючи свою позицію, Х. Коста переконував, що, попри впроваджені демократичні закони, іспанський народ не є вільним. Прогрес людського суспільства не є однорідним; тільки невеличка частинка іспанського суспільства йде в ногу із часом, але величезний натовп відстає і перебуває на значній відстані – хто у XVIII ст., хто в середньовіччі, а хто – й у залізному віці. Історична нерівність породжує нерівність умов, а отже, протистояння класів – меншості, яка керує, і більшості, якою керують. Піднесення культури і покращення освіти – це найважливіші засоби іспанського оновлення. Необхідними теперішніми діями держави є поліпшення становища учительства, визнання пріоритетним освітнім завданням формування людини, індивідуальності, характеру [1, с. 1].

Під час виголошення промови на міському святі в Саламанці 15 вересня 1901 р. Х. Коста із жалем зауважив, що іспанська криза давно вирішилася б, а іспанська нація була б урятована, коли б «уся Іспанія стала Саламанкою», тобто ученою, осві-

ченою. «Іспанська проблема» може бути зведена до такої формули: досягнути європейського рівня, вийти зі стану поневолення і здобути повноту свободи; для цього треба подолати «нестачу хліба, нестачу освіти, нестачу правосуддя – ці три необхідні для свободи коефіцієнти» [2, с. 63].

Арагонський політик прохав іспанців відкрити свої серця і зміцнити дух у боротьбі за оновлення матері Іспанії: «Не забуваймо, що поруч із політикою, яка нічого не варта, яка тільки розкошує та знищує всіх нас, є інша політика – поміркована, проста, майже безкоштовна, яка, однак, стосується життя чотирьох п'ятих іспанців, життєдайна, діяльна у школі для дітей, муніципальному суді, у воєнній службі, представлена в допомозі бідним та на обцинних дорогах <...>. Зробімо чи хоча б розпочнемо революцію з національного бюджету й дозволимо витратити за короткий термін 150 мільйонів на будівництво шкіл та ще 150 – на підготовку учителів» [2, с. 125–126].

У промові «Інша Іспанія. Наша проблема» (1903 р.) Х. Коста накреслив стратегію подолання загальнонаціональної кризи, зокрема, він наголошував, що «іспанська проблема» полягає не в тому, щоб відроджувати націю, яка існувала і продовжує існувати, а в тому, щоби «творити нову націю» – нову реальність. Іспанська проблема – це «проблема не відродження, а творення» [3, с. 1].

Звертаючись до студентства із промовою на честь урочистого початку 1900–1901 навчального року в Саламанкському університеті, славетний іспанський філософ, педагог М. де Унамуно (Miguel de Unamuno Jugo) закликав «розсіяти гнітючу хмару туги і відчаю, яка затьмарює шлях майбутнього». Молодь має продовжити справу сучасників робити Іспанію могутньою, величною, багатшою, і вкрай необхідно, щоби вона ставилася до батьківщини «не як до основної мети, а радше як до засобу покращення нашої вищої людської долі». Саме молоді належно завтра з повнотою осмислення спрямовувати дух спільноти, пробуджувати сплячий ідеал народу. Для того їй необхідно вивчити свій народ, із якого вона вийшла, з яким вона живе, для якого вона живе, і це знання стане для неї справжнім пізнанням усього людства [4, с. 6–7].

Визначний іспанський педагог, правознавець, соціолог А. Посада (Adolfo Posada) у численних публікаціях обстоював ідею поширення культури в іспанському суспільстві за допомогою національної освіти і просвітництва народу, однак уважав це надто складним завданням сьогодення, оскільки «неписьменність набула дуже міцної підтримки у традиції нашого народу» [5, с. 59].

А. Посада наполегливо доводив, що всі живі сили народу необхідно віддати на боротьбу за нове життя, і в цій боротьбі освіта стане «єдиним порятунком, єдиним засобом зламати невидимі кайдани» [5, с. 66]. Саме тепер настав час «колек-

тивної діяльності в Іспанії» для розквіту національної освіти. Ця колективна діяльність народу має бути рішуче і розумно підтримана панівною владою. Украй важливе сьогодні об'єднання народних зусиль у справі «педагогічної політики» [5, с. 66–67].

Народна освіта має розумітися як «просвітницька справа для загального інтересу», бо вона спроможна зорієнтувати народний дух, спираючись на традиції і панівні в суспільстві ідеали, а також вона уможливіє конкуренцію всіх людей, виходячи з їхніх здібностей [6, с. 2].

Проблему освіти А. Посада визначав як «найважчу соціальну проблему», наголошуючи, що не лише уряди мають піклуватися про освітню політику, але й саме суспільство загалом має виконати свою «соціальну функцію просвітництва» [7, с. 211]. Іспанія потребує школи, у якій «пануватиме ліберальний, гуманний, піднесений, чистий дух», школи, яка віддасть перевагу моральній особистості, і, нарешті, школи, яка «точно переживе сьогоднішня» [7, с. 219].

Іспанський педагог Е. Мартін (Enrique Martin) у статті «Освіта як засіб суспільного оновлення» (1898 р.) зауважував: «Могутність і влада народів визначаються тим ступенем природної, духовної, інтелектуальної та естетичної культури, на якому вони перебувають, а набуття культурного досвіду становить безпосередню мету освіти» [8, с. 356].

Істинна освіта пробуджує й удосконалює розум людини, спрямовує її волю, підносить і очищує її почуття, формує характер особистості, й усе це здійснюється водночас із тим, щоб людина змогла піти дорогою добра та сповнити власне призначення. Ті народи, у яких освіта і виховання були підтримані урядами, досягали власних цілей, ставали незалежними й могутніми. Саме тому, якщо іспанський народ бажає оновлення і повернення власної могутності, він має першочергово дбати про виховання й освіту. Ця праця нелегка, вона потребує волі, наполегливості й завзяття [8, с. 357].

На переконання Е. Мартіна, оновлення (регенерація) означає, що «визнаються всі демократичні права людини», громадянами «виконуються їхні суспільні обов'язки, свідомо і вільно», а також людина перестає бути «рабом власних пристрастей та іграшкою власного честолюбства», усю свою енергію вона спрямовує на розвинення наук, мистецтва, промисловості, на виконання справи, на добробут і збагачення народу [8, с. 358].

Таррагонський публіцист А. де Егія (Adalberto de Eguía) зазначав, що основна причина бідувань іспанського народу – не у формах уряду і не у програмах політичних партій, а «в умовах індивіда, у його освіті, у його бажаннях». Якщо іспанський народ не матиме освіти, він буде позбавлений взаємоповаги, порядку й авторитетної влади, це загрожуватиме йому нестабільністю,

відставанням у розвитку наук, мистецтв, а також промисловості. Обов'язкова освіта іспанського народу – одне із провідних завдань політики регенераціонізму, без його розв'язання Іспанія не зможе прогресувати [9, с. 2].

Іспанський політик, державний діяч А. Леррус (Alejandro Lerroux) у публікації «Дві Іспанії» (1907 р.) констатував, що у пресі постійно проводиться думка про те, що «нині існують дві Іспанії: одна варварська, інша – цивілізована. Іспанія варварська, середньовічна, африканська, рутинна, окаменіла – це регіони, яким не вистачає солідарності; Іспанія цивілізована, модернізована, європейська, прогресивна, виробнича <...> – це Каталонія, Басконія та інші регіони, у яких каталонська солідарність бралася за приклад для наслідування» [10, с. 1].

Однак справжні відмінності в Іспанії варто шукати не за критерієм прихильності до каталонської солідарності, а за критерієм культурності, бо є «Іспанія фанатична, неграмотна, клерикальна і монархічна», а є «Іспанія ліберальна, культурна, розумна та республіканська». І цей розподіл стосується кожного регіону, і кастильців, і каталонців, і басків, і андалусійців, і галісійців – усіх громадян. Саме проблему культурності населення варто вирішувати, щоби позбутися варварства і на периферії Іспанії, і в центральній її частині [10, с. 1].

Розмірковуючи над ідеєю «просвітницького регенераціонізму», іспанський політик А. Лопес Муньос (Antonio Lopez Muñoz) підкреслював, що основою національного оновлення має стати школа, адже вона виховує моральну гідність людини. У силі моральності – спасіння іспанського народу. Учителю – поводити нашого суспільного оновлення. «Доки наш учитель буде залишатися у стані посміховиська, ми ніколи не займемо того місця у світі, до якого призначала нас наша геніальна історія», – зазначав він [11, с. 1].

Публіцист К. Серрільо Ескобар (Carlos Cerrillo Escobar) у праці «Оновлення за допомогою школи» (1907 р.) стверджував, що в усіх сучасних народів освіта є джерелом звеличення і добробуту, найкращим засобом укріпити суверенітет і протистояти новітнім тенденціям експансії та домінування інших народів. Саме зі школи розпочинається життя народу як політично суверенного суб'єкта, саме школа виступає тією «архітектонічною конструкцією», на якій зводиться вся велич народу. Оновлення Іспанії найголовнішим чином залежить від реформування народної освіти, від прагнень кожної людини вдосконалюватися та сприяти розвитку суспільної культури [12, с. 3].

Роздуми іспанських педагогів, публіцистів, політиків неминуче приводили їх до висновку про те, що народне просвітництво й оновлена школа – не далекі, абстрактні цілі-мрії, а невід'ємні умови збереження іспанської державності та народності.

У статті «Пасхальне Воскресіння» (10 квітня 1898 р.) іспанський поет Х. Марагаль (Juan Maragall) писав: «Радість християнського храму і весняної природи у ці [пасхальні] дні так мало відповідає стану духу в Іспанії! Тривога, надія, гнів, пригніченість охопили наші серця, і у хвилюваннях виникає у нашому баченні смутне й жахливе передчуття кінця світу, нашого світу, але раптом доносяться до нас, як до Фауста, бажаного накласти на себе руки, пасхальні дзвони з мелодією триумфальної радості на честь воскресіння Людини-Бога – і ми підіймаємо очі до блакитного неба, знову вкритих ніжною зеленню дерев, птахів, що повертаються» [13, с. 149].

Іспанія має замислитися над своєю долею і спробувати докласти всіх зусиль для «Воскресіння». Незважаючи на те, що «у минулому Іспанія припустилася багато помилок, чимало речей забула, яких не мала забувати, та чимало інших речей зробила всупереч закону національної природи», вона має сповнитися пасхального почуття радості – «почуття втішної надії, мужньої надії, властивого народам, які плекають у собі сили для оновлення, навіть зіткнувшись із найжахливішими лихами», – піднесено проголошував Х. Марагаль [13, с. 152].

Висновки. Складні історичні умови кінця XIX ст. вимагали від Іспанії розсудливого вибору подальших стратегічних кроків поступального розвитку. У дискурсі іспанських інтелектуалів на межі XIX–XX ст. концепт «іспанська проблема» набув глибинного осмислення та вдумливого тлумачення. «Іспанська проблема» – це багатогранне протиставлення «двох Іспаній» – «старої» із її віджилим патріархально-феодальним касикським укладом, із величезними масами неписьменного безправного населення, яка втратила свою колишню силу могутньої колоніальної імперії, й Іспанії «нової», яку належало розбудувати відповідно до викликів новітнього часу, – модернізованої, цивілізованої, культурної, демократичної. Дихотомічне протиставлення «двох Іспаній» у дискурсі іспанських інтелектуалів – славетних мислителів, знаних педагогів, політиків, публіцистів – перетворилося на широку ідейну боротьбу з лейтмотивом «бути чи не бути», яка тривала не одне десятиліття і завершилася кривавою трагедією іспанського народу в 1930-х рр.

Шлях національного оновлення став занадто болісним для Іспанії на початку XX ст. Народна

стихія могла бути спрямована в річище цивілізації лише за допомогою просвітництва. Недаремно представники «покоління 1898 р.» визначали «іспанську проблему» як проблему освітню, педагогічну. Народна освіта уможлиблювала піднесення країни на високий культурно-цивілізаційний рівень і убезпечувала її від розпаду, занепаду, «небуття». Консолідаційні можливості іспанської спільноти коренилися саме в освітньому просторі. Це – основний претекст іспанського педагогічного дискурсу межі XIX–XX ст. Інтелектуальний регенераціоністський рух в Іспанії мав сподвижницький характер, викликав тектонічні зміни укладу іспанського суспільства, яке в новітніх умовах історичного буття усвідомлювало себе як етнічно-народну структуру, фундаментальну підвалину іспанської державності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Lo que dice Joaquin Costa. *El Liberal*. Martes 18 de octubre de 1898. № 6.955, año XX. P. 1.
2. Costa J. Crisis política de España (Doble llave al sepulcro del Cid). Madrid : Biblioteca "Costa", 1914. 132 p.
3. Costa J. La otra España. Nuestro problema. *Heraldo de Madrid*. Jueves 9 de febrero de 1911. № 7.377, año XXII. P. 1.
4. Unamuno M. Discurso leído en la solemne apertura del curso academico de 1900 a 1901. Salamanca : Imprenta de Francisco Nuñez Izquierdo, 1900. 17 p.
5. Posada A. Política pedagógica. *La España Moderna*. 1900. № 7. P. 58–76.
6. Posada A. Revista de enseñanza. *El Imparcial*. Sabado 4 de junio de 1898. № 11.174, año XXXII. P. 2.
7. Posada A. Como educaremos a nuestros hijos? *Nuestro Tiempo*. 1901. № 8. P. 210–219.
8. Martin E. La educación como medio de regeneración social. *La Escuela Moderna*. 1898. № 92, año VIII. P. 355–359.
9. Eguía A. Una opinión más. *La Correspondencia Militar*. Madrid, 13 de septiembre de 1899. № 6.584, año XXIII. P. 2.
10. Lerroux A. Las dos Españas. *El Intransigente. Diario republicano*. Sabado 18 de mayo de 1907. № 44, año I. P. 1.
11. Don Antonio Lopez Muñoz. *El Globo*. Domingo 9 de octubre de 1898. № 8.351, año XXIV. P. 1.
12. Cerrillo Escobar C. La regeneración por la escuela. *El País*. Martes 9 de julio de 1907. № 7.277, año XXI. P. 3.
13. Obras completas de Juan Maragall. Artículos. II–1895 a 1899. Barcelona : Gustavo Gili, 1912. 325 p.